

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENḐA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ḐA VHUVHILI (P2)

LARA 2024

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara $2\frac{1}{2}$

Bammbiri Ḑi Ḑi na masiaṭari a 21.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhalu bammbiri lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda riwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea (35)
KHETHEKANYO YA B: Dirama (35)
KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi (35)
KHETHEKANYO YA D: Vhurendi (35)
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso MBILI kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.
5. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo riwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 75 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Riwalani nga vhudele nahone zwi no vhone.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha todou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammbiri lothe. ~

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	35	5
2. <i>Ho dina one</i>	35	8
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
3. <i>Findinkodo</i>	35	11
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.		
4.1 'Dokotela wa mukhuwa nandi'	17	15
NA		
4.2 'Ndi a putedza ha itea dembe'	18	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.		
5.1 'No mmbona'	18	18
NA		
5.2 'Mundende wa vhana'	17	20

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO ✓
A: Nganea	1–2	1	
B: Dirama	3	1	
C: Nganeapfufhi	4.1 + 4.2	2	
D: Vhurendi	5.1 + 5.2	2	
PFESESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha NGANEA dzi tevhelaho:

- *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Maḁadzhe
- *HO DINA ONE* – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE dzo ḁisendekaho kha nganea ye na guda.

MBUDZISO 1: *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Maḁadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaḁu vhu ḁo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ḁewa, MBUDZISO 1.1 na MBUDZISO 1.2.

1.1 TSHIBVELEDZWA TSHA A

'Kha mini?' Malume a Vele, a vha koni u amba zwavhudi? Zwine nda khou mangala zwone ndi u vhona vha tshi vhuya vho kambwiwa ḁuvha na ḁuvha. 'Arali ndi munna waḁu, no vha ni sa ḁo mmbudzisa hedzo mbudziso! Ndo neta nga u vhudziswa, nahone muthu ane a khou nwa halwa ndi nḁe, nga tshelede yanga, nga mulomo wanga, **arali zwi tshi ni ḁhavha, kha zwi ni** 5 **ḁhavhulule u bva ḁamusi.'**

'Hoo! Ndi ngazwo vho ri vha tshi bvisa zwigidi zwivhili banngani vha si vhuye vha ri vhudza vho, riḁe a ri tsha vhone, hu vho vhone halwa na henevhala!'

'Vha ri nḁe a thi muthu? Vha nnyita pfarela u lila thonga ya 10 musudzungwane. Vha ri vha khou ḁivhulaha nga halwa na mifarekano ya zwimuphemuphe ndi litshe u amba? Nḁe a thi nga litshi u amba. U amba ndi ḁo amba,' Mpho ḁamusi o tou ritha phakhuphakhu, ḁamusi o ḁangana nazwo. Matsina Phophi u a kona u semana? Na kha Mpho mbiti dza vha dzo hulela tshothe, ya mbo ḁi vha yo ḁangana. Ha pfala u likitana; mavili e 15 mavili; mipundu i mipundu sa ya mbongola; u veta hu u veta sa ha tshimange; u luma hu u luma sa ha mmbwa.

1.1.1 Malume a Vele hu khou ambiwa nnyi afho mafhungoni?**(1)**

- 1.1.2 Mufumakadzi wa Mpho ndi nnyi? (1)
- 1.1.3 Lifurase lo swifhadzwaho li amba mini ? (2)
- 1.1.4 Mafhungo a re afho ntha a tana lushaka lufhio lwa khudano? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 1.1.5 Ndi vhudifari vhufhio vhu tanwaho nga Mpho mafhungoni aya e na vhala ? (2)
- 1.1.6 Sumbedzani ndila ine Mpho a kandekanya ngayo pfanelo dza mufumakadzi wawe. (2)
- 1.1.7 Ndi zwifhio zwe Mashudu a ita hu u lifhedza zwe a itwa nga Mpho siani la lufuno? (2)
- 1.1.8 Ndi ngafhi he Mpho a sumbedza u sa thonifha mushumo wawe sa dokotela? (2)
- 1.1.9 Phophi o vha a tshi funa Mpho nga mbilu yawe yothe. Tikedzani phindulo ya u nga mbuno dzi bvaho buguni. (2)
- 1.1.10 Ni vhona kutshilele kwa Mpho kha nganea iyi kwo tea naa? Tikedzani phindulo ya u. (2)

NA

1.2 TSHIBVELEDZWA TSHA B

Ngei tshititshini tsha mapholisa Vho Maano na Aifheli vho isa phanda na u vhudzisa Dzwaini na Dugudzha nga ha lufu lwa Mashudu.

'Vhala vathannga asivha ndo swika navho vhosedzheni.' Muambi ndi Aifheli. 'Vathannga, vhanani hafha, arali ni nga tou mmbudza ngoho fhedzi ndi nga di ni vhofholola zwino. Ndi ngani lufhanga ulu lwa vheiwe lwo wanala nduni ya Mashudu?' Muvhudzisi ndi Vho Maano. 5

'Lufhanga lu tshi vhuya lwa wanala nduni ya Mashudu ndi nge nne na Dugudzha ra ya nduni ya Mashudu.' Ndi Dzwaini ane a ralo.

'No vha ni tshi khou ya u shuma mini nduni yawe?' Ndi Vho Maano vhane vha ralo. 'Ro vha ro rengwa nga dokotela Mpho u ya u vhulaha Mashudu.' 10
'He inwi Dugudzha! Ni khou ambulula?'

'Isani phanda Dugudzha. Inwi Dzwaini a thi khou todou pfa na ipfi na lithihi li bvaho mulomoni wanu.'

'Nangoho nne na Dzwaini ro mbo di livha ha Mashudu. U swika nduni yawe, a ro ngo vhuya ra mu fha tshifhinga. Ro mbo di mu milisa tshivhindi.' 15

Vho Maano na Aifheli vho ri u pfa izwi vha si tsha vhudzisa vha tshi isa phanda. Phindulo ye vha vha vha tshi khou toda vho i wana.

1.2.1 Mafhungo a re afho ntha a khou bvelela ngafhi? (1)

1.2.2 Mushumo wa Aifheli ndi ufhio? (1)

1.2.3 Vhathannga vha no khou ambiwa afha mafhungoni ndi vhonnyi? (2)

1.2.4 Dugudzha na Dzwaini ndi vhathu vha mvumbo de? Ndi ngani ni tshi ralo. (2)

1.2.5 Bulani ndivho ya munwali kha nganea iyi. (2)

1.2.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nkedzwaho.

Muthu we a farekana na Mpho kha bugu iyi ndi ...

A Maria.

B Phophi.

C Ndatiso.

D Aifheli. (1)

1.2.7 U tshila ndi u vhona ndi dzina la nganea iyi. Bulani u tea kana u sa tea ha dzina ili ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)

1.2.8 Matshilele a Mpho o mu bveledzisela masiandaitwa afhio? (2)

1.2.9 Inwi ni vhona Ndatiso o khakha nge a bvisela tshiphiri khagala? Tikedzani phindulo yanu. (2)

1.2.10 Arali no vha ni na shaka li no khou lwala, no vha ni tshi nga mututuwedza u ya u wana dzilafho kha dokotela Mpho naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[35]

MBUDZISO 2: HO DINA ONE – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḁo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu ye na ṅewa, MBUDZISO 2.1 na MBUDZISO 2.2.

2.1 TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Muḁuhulu a tshi vho nga o ḁa nyala. Riṅe ro ḁa u mu tika ene u vho ri pora nga maipfi. Kani ha khavho yo fhungulwa muḁuhulu wanga?' Vha khou ralo Vho Maboho vha tshi vhone vho khukhulisea vhukuma.

'Kha humbele pfarelo kha magaga e a a amba Ngeletshedzo. Havha vha tou vha malume awe vha si vha u vhumbela. Naho vha tshi nga vha vho mukhukhulisa, ha koni u amba nga heyo ṅḁila. Kha humbele pfarelo.' Vha khou ralo Vho Nyamasindi vha tshi vhone vho khukhulisea tshoṱhe tshifhatuwoni. 5

Ane a tea u humbela pfarelo ndi vhone. Ndo zhakwa nga u rali vha khou tou dovha vha nkho khovhedza ndi fhumule! Kha vha nkhumbele pfarelo. Nga murahu ha u nkhumbele pfarelo vha posele ya malilo hafho uri riṅe sa vhana ri gude khavho uri mulomo a u khou tou ḁalelwa nga mulambo. Musi a tshi khou ralo Ngeletshedzo o vha o vha ruḁela na maṱo thovhela. Nga muthihi nga muthihi vha muṱa wa ha ṱhoho vho vha tshi khou takuwa sa vhavhuyi. U bva a vha maele. 10 15

Muṱangano wa tshinyala lwe nga maḁuvha a tevhelaho vhunzhi ha vha lushaka lwa ha vhakwasha vha sa tsha sala nga murahu ha thabelo. Vho vha vha tshi vho tou ḁa sa nnyi na nnyi ane a khou ḁa u phalala mudzulatsini.

- 2.1.1 Muḁuhulu afho mafhungoni hu khou ambiwa nnyi? (1)
- 2.1.2 Vhudipfi ha vhathu vha re afho mafhungoni ndi vhufhio? (1)
- 2.1.3 Vhushaka vhukati ha Vho Nyamasindi na Vho Maboho ndi vhufhio? (2)
- 2.1.4 Mafhungo a re afho ṅṱha a ṱana lushaka lufhio lwa khudano? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 2.1.5 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho luswetho lwa Ngeletshedzo kha Vho Maboho? (2)

- 2.1.6 Kha nganea iyi ndi muanewa ufhio o olwaho sa muanewa dendele? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.1.7 Ndi zwifhio zwe Veronica a ita uri Ngeletshedzo a xeletwe nga ifa le a sielwa nga vhabebi vhawe? (2)
- 2.1.8 Ngeletshedzo o olwa sa muthu a sa pfi tsha munwe kha nganea iyi. Inwi sumbedzani fhethu huvhili he Ngeletshedzo a si pfe kha nganea iyi? (2)
- 2.1.9 Veronica o vha a tshi funa Ngeletshedzo nga mbilu yawe yothe. Tikedzani phindulo yanu nga mbuno dzi bvaho buguni. (2)
- 2.1.10 Ndi dzifhio tsivhudzo dze na vha ni tshi nga nea Ngeletshedzo malugana na vhushaka hawe na Veronica. (2)

NA

2.2 TSHIBVELEDZWA TSHA D

'Fhungo lanu o vha o no mmbudza Ntombi. Ndo mu vhudza uri kha hu tou swika inwi mune wa mafhungo uri manoni a fhufhe e kha mutanda muthihi.' U khou ralo Sibongile a tshi khou didzudzanya zwavhudi kha Jeep yawe.

Veronica: 'Eee, fhungo le Ntombi a li swikisa ndi lenelo. Ro ri u swika hangei ha hetshila tshidaela, ra wana tsho la nyala na phiriphiri ngoho. Nyambo yatsho yothe yo no sendamela kha u vhulaha fhedzi. Zwino nne ndi vho ofha uri musi ndi tshi tsa hangei Venda na vhabebi vhang, a tangana na nne a nga mmbulaha ngoho.'

'Zwino ni khou toda u thuswa nga mini afha fhethu?' U khou ralo u vhudzisa Sibongile o sedza Veronica manoni. 10

'U ya nga nne, ndo vha ndi khou funa a tshi farwa a valelwa khothoni vhutshilo hawe hothe.'

'Kana a tou vhulahwa khathihi.' Ndi Sibongile we a ralo u dzhena Veronica hanwani.

'Zwa u vhulaha ndi khou zwi ofha, a tou farwa zwi do tanzwa luvalo lwanga.' U khou ralo Veronica a tshi ri u amba nga mulomo, thoho na zwanda zwa koddedza. 15

'Ndila ya u thoma ine ra nga i shumisa ndi u ita uri a de ngeno. Hezwi a ngeno ri do mu tanganya na Bra Zakes. Mutalo washu ri do vha ro no mu talutshedza nga vhudalo. A vhuya a dzhena hangei u bva e tshitumbu.' Ndi Sibongile we a ralo. 20

- 2.2.1 Bulani fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone? (1)
- 2.2.2 Tshidahela afha mafhungoni hu ambiwa nnyi? (1)
- 2.2.3 Vhathu vho faraho nyambedzano mafhungoni a re afho ntha ndi vhone? (2)
- 2.2.4 No ditika nga mafhungo a re afho ntha ni nga ri mini nga mvumbo ya Sibongile? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 2.2.5 Bulani ndivho ya munwali kha nganea iyi? (2)
- 2.2.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nkedzwaho.
Shango le Ngeletshedzo a aluwa khalo ndi la ...
- A Tshivhulani.
B Tshivhulana.
C Tshidimbini.
D Tshikhudini. (1)
- 2.2.7 Ho dina one ndi dzina la nganea iyi. Sumbedzani u tea kana u sa tea ha dzina ili ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 2.2.8 Ndi masiandaitwa afhio e Ngeletshedzo a tangana nao musi o tevhela tshelede yawe kha Veronica? (2)
- 2.2.9 Inwi ni vhone Veronica o khakha nga u founela Ngeletshedzo nga murahu ha u fhurwa tshelede yawe? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.2.10 Arali no vha ni na dzangalelo la u vha ramabindu, no vha ni tshi nga kwama Ngeletshetsho u wana tsivhudzo naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

MBUDZISO 3: *FINDINKODO* – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na newa, MBUDZISO 3.1 na MBUDZISO 3.2.

3.1 TSHIBVELEDZWA TSHA E

MUTHUMUKHULU:	Kha muvhuso une wa do vha hone minwaha miraru i daho, Phuresidenthe wa shango u do vha na mufarisi muthihi, a vha tsha do vha vhavhili.	
DE WIT:	Riṅe ilo a ri imi naḷo. Ri vhona li sa do fhaṭa lushaka, li do hudza dziphambano vhukati ha lushaka, khwiṅe ndi musi vhathusaphuresidenthe vhe vhavhili.	5
SKOSANA:	Thaidzo ndi ya uri zwi khou durela shango u badela poswo dzi si na mushumo. Minwe mishumo i khou sokou dovholola ngeno i sa disi mvelaphanda. Phuresidenthe kha vhe muthihi, a vhe na mufarisi muthihi.	10
MUNWE WA CAP:	Ilo ri ima naḷo.	
MUNWE WA VCP:	Na riṅe ri ima na la phuresidenthe muthihi na muthusaphuresidenthe muthihi. Kha zwi ombedzelwe kha ndayotewa heyi.	15
COETZEE:	Vhanna, kha ri litshe u ita zwithu ri songo vhuya ra humbula. La phuresidenthe muthihi na muthusaphuresidenthe muthihi a thi imi naḷo. Li na vhutudzetudze ngauri muvhuso uyu a u na ndinganyelo ya mihumbulo ya vhatu vho fhambanaho. U do isa phanda na vhufogoli hawo hu si na a kaidezaho na u sumba ndila dzo peamaho.	20 25

DE WIT:	Ri khou amba nga 'Checks and balances'.	
MUTHUMUKHULU:	A si dimokirasi heyo. Vhathu vha ḁo vhusa nge vha voutelwa nga vhathu. Hezwi zwa u sokou kumedza vhathu zwidulo ngeno vha songo voutelwa zwi khou ḁo fheliswa kha khetho dzi ḁaho.	30
DE WIT:	Ḽndi ngazwo riṅe ri tshi ri kha ri tendelwe ri bve muvhusoni hoyu hu tshee na tshifhinga nga uri arali ra ṱwa muvhusoni hoyu, ri ḁo ḽiwa. Vhathu a vha nga ri ḁivhi.	35

- 3.1.1 U ya nga mafhungo e na vhala phuresidennde u ḁo vha na vhafarisi vhangana? (1)
- 3.1.2 Bulani mahoro mavhili a no khou ambiwa nga hao buguni iyi. (2)
- 3.1.3 De Wit o olwa sa muanewa-ḁe mafhungoni e na vhala? (2)
- 3.1.4 Muhumbulo wa Muthumukhulu wa muphuresidenthe na muthusamuphuresidenthe muthihi u ḁo vhuedza hani lushaka? (2)
- 3.1.5 Ndi ngani hu na vhatshena vhane vha sa khou takalela u vha kha muvhuso wa mbuelano? Ṱalutshedzani. (2)
- 3.1.6 Muhumbulo muhulwane wa bugu iyi ndi ufhio. Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.1.7 Mahoro a no khou ambiwa nga hao a fhambana hani malugana na kuvhusele? (2)
- 3.1.8 Ndeme ya u khetha vhavhusi shangoni ndi ifhio? Ṱalutshedzani. (2)
- 3.1.9 Inwi ni vhona Muthumukhulu a tshi nga vha Phuresidennde wavhuḁi wa shango? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno tharu. (3)

NA

3.2 TSHIBVELEDZWA TSHA F

(Ndi nga madekwana nga 19h00. Khonferentsirumu ya Boulevard. Hu rhonala tshigwada tsha lihora la lushaka. O imaho phanda ndi murangaphanda wa lihora Vho-de Wit.)

- DE WIT: *(U a hotola)* Vhashu, u dzhenelela hashu kha muvhuso uyu wa mbuelano ya lushaka, zwi nga zwi do disa tsira kha lihora lashu. *(A tshi posa maoto a wana tshanda tsho ima)* Mulandu? 5
- COETZEE: Tsira ya mini, khufha ri tshi khou vhusa shango?
- DE WIT: Ilo-vho nne a thi imi nalo, ngani ngauri khufha tshashu hu u bvumela luimbo lwo simiwaho nga Madimokirati. Vhashu, kha ri tende zwauri Madimokirati vha na maanda, ngauri na zwidulo zwe vha zwi wina phalamendeni ndi zwinzhi. *(Hu pfala phosho)* 10
- MUNNA: Nne ndi ima na muhulisei Vho-de Wit. A thi vhoni ri tshi kha di vha na mulomo kha khabinethe heyi yo rangwaho phanda nga Madimokirati. Khwine kha ri bve, ri sasaladze hoyu muvhuso wa Madimokirati ri nda ha khabinethe. 15
- DE WIT: Khelo fhungo!
- COETZEE: Vhana, polotiki ya u sasaladza muvhuso na u khwikhwidzela gariki murahu yo fhelelwa nga mushumo. Naa khezwi ri sa omeleli muvhuso wonoyo ra u tikedza nga hune ra nga kona? Vhathu ri songo hangwa hune ra bva hone. Mvelaphanda ndi nge ri ne Maneshinala ra i tumba ntha nga mulayo washu wa khethano-ngalukanda. 20
- DE WIT: Minista Coetzee, nnee ndevhe. 25
- COETZEE: Ndo thetshesela.
- DE WIT: Ri ne ri khou bva muvhusoni ri na muya wa u fhaa. U tikedza hashu muvhuso wa Madimokirati zwi do ri sia ri ne ri si tshee na mushumo u pfalaho. Nahone arali ra sa bva kha uno ndi hone u fa ha lihora La Lushaka! 30
- COETZEE: U bva hashu kha muvhuso wa mbuelano, ndi u latedza vhalo vhe vha ri voutela.

- 3.2.1 Ndi lihora lifhio line ha pfi li na maanda? (1)
- 3.2.2 Murangaphanda wa lihora la Lushaka ndi nnyi (1)
- 3.2.3 Mafhungo e na vhalo a khou bvelela ngafhi nahone nga tshifhinga-de? (2)
- 3.2.4 Vho Coetzee vho olwa sa muanewa wa lushaka lufhio diramani iyi? Tikedzani phindulo ya u. (2)

- 3.2.5 Ipfi 'Tsira' mafhungoni aya li ni disela muhumbulo ufhio no livhanya na zwo bvelelaho buguni? (2)
- 3.2.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nkedzwaho.
Vho Coetzee vho vha vhe ...
A phuresidende.
B mukhantselara.
C minister.
D khosi. (1)
- 3.2.7 Vho De Wit na Vho Coetzee vha fhambana hani malugana na kuhumbulele kwavho no sedza vhurangaphanda? (2)
- 3.2.8 Sumbedzani he khudano ya vha hone vhukati ha lihora la Lushaka na la Madimokirati buguni iyi. (2)
- 3.2.9 Ni vhona mulayo wa kethano nga lukanda wo vha u wavhudi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.2.10 Arali no vha ni kha zwa polotiki, no vha ni tshi do nanga u vha muraḁo wa lihora lifhio kha ayo e na vhala ngao? Tikedzani phidulo yanu. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha NGANEAPFUFHI dzi tevhelaho:

- 'DOKOTELA WA MUKHUWA NANDI' – NA Milubi
- 'NDI A PUTEDZA HA ITEA DEMBE' – NA Milubi

MBUDZISO 4: ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganeapfufhi MBILI dze na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswa. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḑo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswa dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ṅewa, MBUDZISO 4.1 na MBUDZISO 4.2.

4.1 'DOKOTELA WA MUKHUWA NANDI' – NA Milubi**TSHIBVELEDZWA TSHA G**

Dokotela Konani ndi fhaḷa a tshi lingedza u ṭalutshedza uri mufumakadzi wa Louw u tea u gidimiselwa thyietha khali i sa athu u fhiritsheḷa.

Ndi afha uyu dokotela a tshi sendela tsini na mufumakadzi Louw. Zwenezwo a tshi tou ri u a mu fara, munna wawe a mbo ḑi rahela tshaṅda tsha dokotela Konani kule. O no tshi raha a sendela tsini-tsini, a mu sumba 5 nga munwe we wa vha u tshi vho tou khokhonya kha ningo ya Konani.

Mufumakadzi wanga ha fariwi nga maḑanda a sa ḑivhi maḑi. U ralo a tshi khou amba nga Tshivenda tshe tsha vha tshi tshi tou swa nga hone u dzula bulasini ine ya vha na vhavenda.

Vhone, vha songo hangwa uri vha khou amba na dokotela. Ndi dokotela 10 hoyu muthu ndi sisita Mawela a tshi khou amba.

Vhudokotela have a vhu ambi tshithu kha ṅṅe. Dokotela ndi ḑivha e wa mukhuwa fhedzi, wa muthu mutswu u ḑi dzula e lone ḷa thavhani.

Zwenezwo a tshi tou ralo manese vha re hanefho tsini vha thoma u sumbedza u sa fushea. 'Oo, zwino ni ṭoda uri uyu muisa ndi mu tendele a 15 tshi ṭhathuvha 'misisi' uri a kone u vḥona ngoma ya mukhuwa? Neva. U amba maipfi aya a tshi khou bvisa bibi ye a ḑo i gidela nga fola a i funga. A dubisa luvhili na luraru, lwa vhuṅa mutsi wa vha u tshi thulidza nga dziningo.

- 4.1.1 Bulani fhethuvhupo ha mafhungo e na vhala? (1)
- 4.1.2 Mafhungo e na vhala a khou bvelela nga tshifhinga tshifhio? (2)
- 4.1.3 Muaneva mupikisi mafhungoni e na vhala ndi nnyi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.1.4 Ndi ngafhi hune na wana maṅhakhe a nganeapfufhi iyi? (2)
- 4.1.5 Muhumbulo muhulwane wa nganeapfufhi iyi ndi ufhio? (2)
- 4.1.6 Ndi vhafhio vha songo takalelaho zwiito zwa Louw? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.1.7 Ndi ufhio mulayo wa tshiṭalula we wa shela mulenzhe kha u vhanga khuḁano kha nganeapfufhi iyi? (2)
- 4.1.8 Ni vhona zwe dokotela Konani a ita zwa u litsha mushumo zwo tea? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.1.9 Arali no vha ni mulanguli wa vhuongelo uvhu no vha ni tshi ḁo vha no ita mini u tandulula thaidzo dza tshiṭalula. Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

NA

4.2 'NDI A PUṬEDZA HA ITEA DEMBE' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA H

Zwenezwo vha pfa khii i tshi khou dzheniswa vothini. Vha pfa vothi li tshi khou vuliwa. Mitsindo vha tou i pfa zwavhuḁivhuḁi uri i khou ḁa ngeno hune vha vha hone. Narina a mbo dzhenā rumuni a sa vhuyi a humbula nani. Zwenezwo a tshi tou ri khithi maṭo e vhona. Khathihi fhedzi e tshenutshenu. 5

'Ni songo tshenuwa. Ndi nṅe Gideon Dimbalala. Ni khou vhona nṅe wa vhukuma. A ni khou vhona tshipuku. Mbudzeni uri ndi nnyi houḁa we na vha ni nae.'

Narina a vho thoma u sokou kayakaya. Musi a tshi khou ralo u kayakaya vha mbo ḁi bvisa volovolo vha i vhea kha ṭhoho yawe. 10

'Arali ni sa ambi ngoho yaṅu yoṭhe ndi khou puṭedza luṭhaṭhe holwu ha itea dembe.'

Narina nga u tshuwa a mbo di ambulula. Ha ri a tshi khou bula dzina la hone, vha pfa ndi la **tshinwe tshikhafumbavho hetsho tshi sa divhiho na madi**. Vha sedza Narina, dzina la tshila tshikhafumba la lidza phalaphala thohoni yavho. Vha sedza Narina hafhu, vha pfa mirado yavho yo noka nokoto. Vha litshedza volovolo, ya wa tshandani tshavho. Ya suvha sa thendele ya swika ya dikita nga mulenzhe wa mbete. Vha sedza volovolo, vha sedza Narina, vha toka tshifhatuwo tshavho zwandani zwavho. Vha mbo di sedza fhasi sa muthu a no khou rabela thabelo khulu. 15 20

- 4.2.1 Ndi nnyi o pangaho khii vothini? (1)
- 4.2.2 Narina o oliwa sa mubvumbedzwa de mafhungoni e na vhala ? (1)
- 4.2.3 Thaidzo vhukati ha Vho-Dimbalala na mufumakadzi wavho Narina ndi ifhio u ya nga mafhungo e na vhala? (2)
- 4.2.4 Fhungo lo swifhadzwaho li ni disela muhumbulo ufhio? (2)
- 4.2.5 Ndivho khulwane ya uri Vho-Dimbalala vha dzumbame yo vha i ifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2.6 Ndi khudano-de yo vhaho hone vhukati ha Vho-Narina na Vho-Dimbalala? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho. (1)
- Vho-Dimbalala vho sumbedza u dinalea havho nga u toda u shumisa ...
- A kufhanga.
B pfumo.
C volovolo.
D mbado. (1)
- 4.2.8 Talutshedzani thero ya nganeapfufhi iyi? (2)
- 4.2.9 Magumo a nganeapfufhi iyi o bveledzwa zwavhudi naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2.10 Vhushaka ha mbingano ya Vho-Dimbalala na Vho-Narina ho vha hu na khakhathi. Tikedzani nga mbuno THARU uri inwi no vha ni tshi nga vha thusa hani? (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI***SHOTHODZO* – TN Pholi na TK Mkansi**

Kha khethekanyo iyi, mbudzo dzo vhudziswa dzi tshi bva kha ZWIRENDO zwi tevhelaho:

- 'NO MMBONA' – TN Pholi
- 'MUNDENDE WA VHANA' – TN Pholi

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindlelani mbudzo dzo vhudziswa dzi no bva kha mafhungo a bugu e na newa, MBUDZISO 5.1 na MBUDZISO 5.2.

MBUDZISO 5

- 5.1 Vhalani TSHIRENDO tshi tevhelaho nga vhusedzi uri ni kone u fhindula mbudzo dzo vhudziswa. Vhulapfu ha phindulo yangu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudzo.

NO MMBONA – TN Pholi

- 1 No mmbona ndi tshi bva,
- 2 No mmboma ndi tshi da,
- 3 Mmboneni ndi tshi tuwa,
- 4 Ni takale sa zwe nda takala ndi tshi da.
- 5 Tho ngo tou hanganea ndi tshi bva,
- 6 Tshitangadzimeni Robben Island ndo dzula,
- 7 Zwo tou tea, ndo vha ndi songo hanganea,
- 8 Tshitangadzimeni tsha shangoni ndo tuwa.
- 9 Thi mutuku, ndi tou sa difhira,
- 10 Tshumisano mato o vhona,
- 11 Vhushaka na vhumama ro fha,
- 12 Salani, nnditsheni ndi ye u awela,
- 13 Nnditsheni ndi ye u diawedza.
- 14 Tevhelani he nda kanda,
- 15 Mbofholowo nga vhumungu ndo ni fha.
- 16 Afrika Tshipembe, **Afrika lothe,**
- 17 Afrika Tshipembe, **Afrika nothe.**

18	Afrika Tshipembe, Afrika hothe,
19	Mbofholowo ndo lwelwa, ndo ni fha.
20	He nda kanda ni tevhele,
21	He nda khakha ni hume.
22	Fhatani nga zwanu na zwanga,
23	Ndi Rolihlahla, ndo ni shasha,
24	Nga Madi a Madiba nne,
25	Rothodzwani, rotholelwani.

- 5.1.1 Kha tshirendo itshi murendi u khou renda nga ha nnyi? (1)
- 5.1.2 Bulani dzina la figara ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi wa 4. (1)
- 5.1.3 Ipfi 'da' kha mutaladzi 2 afho tshirendoni li ambani? (2)
- 5.1.4 Murendwa ngae kha tshirendo itshi o dzula Robben Island minwaha mingana? (2)
- 5.1.5 Sumbedzani mutevhetsindo wa tshirendo itshi ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 5.1.6 Sumbedzani zwine mutaladzi 20 wa bvisela zwone khagala. (2)
- 5.1.7 Muthu ane tshirendo tsha khou amba ngae ndi mulwelambofholowo. Inwi tikedzani likumedzwa ilo no disendeka nga zwi re tshirendoni. (2)
- 5.1.8 Sumbedzani phambano ya mafurase o swifhadzwaho. (2)
- 5.1.9 Inwi ni a tendelana na zwine murendi a khou amba kha mutaladzi wa 15? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.1.10 Ni vhona muthu ane tshirendo tsha khou amba ngae o tewa nga u rendiwa na u khoḏiwa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

NA

- 5.2 Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUNDENDE WA VHANA – TN Pholi

- 1 Mudzi wau fhala,
- 2 Vhasoli vhau zwila,
- 3 Tshilidzi na dakalo wo nea,
- 4 A u na tshilidzi, u a thutha.

- 5 He iwe tshelede ya mundende wa vhana!
- 6 U thusa wo fara thamu ngani?
- 7 Vha ngafhi vho mukene vho tika mavu nga khana.
- 8 Vha tshi vha bebe vha sa pfuki gole,
- 9 Mbulaise i no tshidza yeneyi!

- 10 Ndo humbula mundende wa vhana,
- 11 Tshikolo nda litsha tsha bugu,
- 12 Nda phasa tsha riwana tshikolo,
- 13 Ndo fhurwa nga iwe mavhulaise.

- 14 Pfunzo ya bugu kheila,
- 15 Yo shavha ya shavhesa,
- 16 Iwe mundende wo ndendemedza,
- 17 Maño au a ganedza tshothe.

- 18 Mundende wa vhana wee!
- 19 U mukwengweledzi - muungeledzi,
- 20 Tshelede mudisa zwililo,
- 21 Wo ndzudza fhasi ndo dzudzea sa matari.

- 5.2.1 Tshirendo itshi tshi khou amba nga ha mundende ufhio? (1)
- 5.2.2 Topolani ipfi tshirendoni itshi li no amba riwaha. (1)
- 5.2.3 U ya nga ha murendi hu na zwithu zwi si zwavhudi zwi no vhangwa nga mundende u no khou ambiwa afho tshirendoni. Bulani zwivhili. (2)
- 5.2.4 Sumbedzani tshikimu tsha raimi tsha ndima ya 4. (2)
- 5.2.5 Mutevhetsindo wa u ongolowa u ni disela vhudipfi vhufhio afho tshirendoni? Tikedzani phindulo yañu. (2)

- 5.2.6 Ndi tshifhio tshikolo tshe murendi a phasa tshone? (2)
- 5.2.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekédzwaho.
U tika mavu nga khana zwi amba u ...
- A hwala mavu kha khana.
B lovha.
C vhea mavu kha khana.
D hwala mavu nga muvhili wothe. (1)
- 5.2.8 Mutaladzi 9 u ni disela muhumbulo ufhio? (2)
- 5.2.9 Nga mbuno mbili ni nga eletshedza zwifhio kha vhathu vhane vho tou fombe kha zwi no khou ambiwa nga mitaladzi 7, 8, 10 na 11? (2)
- 5.2.10 Inwi ni vhona mundende u no khou ambiwa ngawo tshirendoni u tshi tea u fheliswa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70